Gobierno de México

U ts'alab ju'unil u k'e'exel, u tsa'ayal yéetel u luk'sa'al wáa jajayxóot' ti' u ka' jaatsts'íibil u Noj A'almajt'aanil u Noj Méek'táanlu'umil México, tu yóok'lal Yáax kajnáal yéetel u Múumuch'il yéetel u Ch'i'ibal jboox

Lengua indígena o agrupación lingüística y Autodenominación

Maya o Maayat'aan

Variante lingüística y Autodenominación

Maya o maaya / maaya t'aan / maayáa

NOJ JALA’ACH

U NO’OJK’AB JALA’ACH

U ts’alab ju’unil u k’e’exel, u tsa’ayal yéetel u luk’sa’al wáa jajayxóot’ ti’ u ka’ jaatsts’íibil u Noj A’almajt’aanil u Noj Méek’táanlu’umil México, tu yóok’lal Yáax kajnáal yéetel u Múumuch’il yéetel u Ch’i’ibal jboox.

Tu tséele’ jump’éel ts’alab yéetel u Chimalil ku ya’alik: u Noj Méek’táanlu’umil México.- U Noj Jala’achil México.

ANDRÉS MANUEL LÓPEZ OBRADOR, u Noj Jala’achil u Noj Méek’táanlu’umil México, ojéelta’ak tumeen u kajnáalilo’ob:

U Noj Najil aj Kúucht’aano’obe’, tu túuxto’obten le

TÚUCHI’TS’ÍIBA’

“U MOLA’AYIL AJ KÚUCHT’AANO’OB TI’ U NOJ MÉEK’TÁALU’UMILO’OB MÉXICO, LIKIL U TS’O’OKBESIK BA’AX K’UBEENTA’AN U BEET TUMEEN U JAATSAL 135 TI’ U NOJ A’ALMAJT’AANIL U NOJ MÉEK’TÁANKAAJILO’OB MÉXICO YÉETEL KU TS’O’OKOL U YÁAX JETS’T’ANTA’AL TUMEEN U YA’ABIL U MOLA’AYIL AJ KÚUCHT’AANO’OB TI’ MÉEK’TÁANKAAJO’OBE’ YÉETEL LE YAAN TU NOJ KAAJIL MÉXICOE’, KU JETS’T’ANTIKO’OB TU K’EXO’OB, TU TSAYO’OB YÉETEL TU TSELO’OB WÁA JAYJAATS’ TI’ U KA’AXÓOT’ U NOJ A’ALMAJT’AANIL MÉXICO KU T’AAN TU YÓOK’LAL YÁAX KAJNÁALO’OB YÉETEL U MÚUMUCH’IL KAAJILO’OB YÉETEL U CH’I’IBAL JBOOX

Junjaatsili’.- Ku k’e’exel u yáax xóot’, u ka’a xóot’, u kanxóot’ yéetel u jo’oxóot’; u jaajatsal I, II, III, IV yéetel le yaano’ob V, VII yéetel VIII ichil A; u yáax xóot’, u ka’a xóot’, le yaano’ob tu jaatsal I, II, III, IV, V, VI, VII yéetel VIII, yéetel u yóoxjaats le yaan ti’ u jaatsal B; yéetel u yáax xóot’ le yaan tu jaatsal C; ku tsa’ayal jun wakjaatsi’; junka’ajaats ti’ le yaan II, ka tu yáalkabaansaj táanil le yaano’ob tu jaatsal V, VI, VII, u láak’ junxóot’ ti’ le yaan bey VIII jaatsilo’ yéetel le yaano’ob tu jaatsal XII yéetel XIII ti’ le yaan A; u láak’ junxóot’ ti’ le junkóots I yéetel u jaajatsal II, III, VI, X, XI yéetel XV, ka’ tu yáalkabaanso’ob táanil, le junjaats B; le ka’axóot’ yéetel óox xóot’ ti’ le yaan tu jaatsal C; yéetel junkóots ti’ jaatsal D; ku tse’elel u ka’a xóot’ le yaan bejla’a te’ej jaatsal VII yéetel le u ts’ook junxóot’ yaan tu jaatsal A, tuláakal u ka’ajaats ti’ u Noj A’almajt’aanil u Noj Méek’táankaajilo’ob México, utia’al u p’aatal je’ex ku taala’:

Ka’axóot’. U noj Méek’táankajnáalilo’ob Méxicoe’ jump’éelili’e’ yéetel ma’atan u béeytal u táanjatsta’al, ku ch’a’ak u muuk’ ti’ u yáax kajnáalilo’ob yéetel u miatsilo’ob.

U noj Méek’táankajnáalilo’ob Méxicoe’ ya’ab u miatsilo’ob yéetel u ch’i’ibalo’ob ku taal ti’ u yáax kajnáalilo’ob, lela’ leti’ le múumuch’ kaajo’ob úuchben sijnáalilo’ob yéetel ma’ xu’uluk u kuxtalo’ob wey tu noj méek’táanlu’umil México tak tu k’iinil ma’ayli’ k’uchuk sak wíinike’; yéetel xuulul ts’aka’an, ku meyajtiko’ob yéetel ku ka’ansik ti’ u paalalo’ob tuláakal wáa kex chen junjaats ti’ u mola’ayo’ob, u a’almajt’aano’ob, u ba’alubáa u kuxtalo’ob, u miatsilo’ob yéetel bix u nu’ukbesik u kuxtalo’ob.

Likil u chíimpoltikubáa tu juunal máax ku ya'alikubáa yáax kajnáale', leti' kun táanóoltbil utia'al u je'ets'el máax yóok'ol ku lúubul u kuuch le jets't'aano'ob tu yóok'lal yáax kajnáalo'obo'.

Ku na'ata'al bey u múumuch' kajnáalilo'ob jump'éel yáax kaaje', le múumuch'máako'ob juntakáalili' u kuxtalo'ob, u meyajo'ob yéetel u miatsilo'ob, kajakbalo'ob ti' jump'éelili' péetlu'umil yéetel ku chíimpoltik u kúuchkaajo'ob je'el bix suukil u táan óoltik u kuxtalo'obe'.

U noj páajtalil yaan kajnáalo'obe' u jets'ik bix u bisik u kuxtale' yaan u ts'o'okbesa'al je'el bix jets'a'anil ichil u Noj A'almajt'aanil México, ka'alikil a kanaantik ma' u jóobol México bey jump'éelili' kaaje'. Utia'al u chíimpolta'al múumuch' kaajo'ob yéetel yáax kaajo'obe', k'a'abet u táan óolta'al le ba'ax ts'o'ok u ya'ala'al jump'íit ka'anal ti' le ts'íiba', u t'aan le kaajo' yéetel wáa u kajnáalilo'ob bey u chíimpoltikuba'obo'.

Ku chíimpolta'al múumuch' yáax kaajo'ob yéetel yáax kajnáalilo'ob bey wíiniko'ob yaan u noj páajtalil u nu'ukbesik u kuxtalo'ob yéetel u k'axt'aanilo'ob beeyxan yéetel tuláakal u ba'aluba'ob

A. Le Noj A'almajt'aana' ku chíimpoltik yéetel ku ts'o'okbesik u noj páajtalil yáax kajnáalo'ob yéetel u múumuch' kaajilo'ob u táanóolt u kuxtalo'ob tu t'aan yóolajo'ob, le óok'lale' u jets'iko'ob tu juunalo'ob xan:

I U jets'ik, je'el bix suuka'anil u nu'ukbesik u kuxtalo'ob yéetel je'ex u ya'ala'al tu Noj A'almajt'aanil México, bix ken u ja'alachtil u kuxtalo'ob, bix ken u bisuba'ob yéetel bix ken u much'iluba'ob utia'al u kuxtal, u meyaj, u jala'achil yéetel miatsil.

II U táan óoltik u kuxtalo'ob yéetel u xu'ulsiko'ob k'éex óolilo'ob, beeyxan u tojbe'enkuunsik u kuxtalo'ob yéetel ba'ax ku ya'alik u Noj A'almajt'aanil México, ka'alikil u chíimpolta'al u tsiikul yéetel u noj páajtalil tuláakal máak yéetel u táanilkuunsa'al u nojbe'enil yéetel u kuxtal ko'olelo'ob. A'almajt'aan kun jets'ik bix kun béeykunsbil yéetel u ts'o'okbesa'al tumeen aj xot' t'aano'ob yéetel tumeen máaxo'ob jest'ik bo'ol si'ipilil.

U noj páajtalil yáax kajnáalo'obe' yaan u ts'o'okbesa'al tumeen u kúuchkaajilo'ob, je'el bix suuka'anil u táan óoltik u kuxtalo'ob yáax kajnáalo'ob yéetel múumuch' kaajo'ob, ka'alikil u chíimpoltiko'ob u Noj A'almajt'aanil México yéetel je'el ba'alak A'almajt'aanil jets'a'an utia'ale'.

III. U yéeyik je'el bix suuka'anil ichil u nu'ukbeebesajo'ob yáax kajnáalilo'ob, u jala'achilo'ob yéetel u báakabilo'ob u tia'al u jo'olbesik u kuxtalo'ob ichil u kaajalo'ob, ka'alikil u kanaanta'al u tsikbe'enil yéetel u nojbe'enil yáax kajnáalilo'ob, kextun xiib wáa ko'olel, beeyxan u béeytal u yéeyik wáa u yéeya'al je'el máakalmáak u beet u jala'achil wáa utia'al meyaj tu táan kaaj, ka'alikil u ts'o'okbesa'al México bey jump'éelili'e' yéetel nojba'al tu juunaltubáa. Le bix u nu'uk bejbesik u kuxtalo'obo', jumpuli' ma'atan u béeytal u luk'sikti'ob u béeytal u yéeyik wáa u yéeya'alo'ob u beet u jala'achilo'ob ka'alikil u yéeya'al u jala'achil méek'táankaajo'ob.

IV. U kanaata'al ma' u xu'ulul, ma' u loobilta'al yéetel u ka'a mu'uk'a'ankuunsa'al u ba'alubáa u miatsil, machbe'en wáa ma', tumeen leti' u chíikul tuláakal ba'ax páaybesik u miatsil yéetel u chíikul máaxo'obi'. Ku chíimpolta'al leti'ob u yuumil tuláakal u yits'atilo'ob tu yóok'lal u ba'aluba'ob, je'el bix jets'a'anil tumeen a'almajt'aano'obe'.

V. U táakbesa'al, u mu'uk'a'ankuunsa'al, u yila'al ma' u sa'atal, u xak'alta'al yéetel u ts'a'abal k'ajóoltbil u sijnáalt'aan bey jump'éel u noj chíikulil u jejeláasil u miatsilo'ob México, sijnáalil ma' jump'éelili' u mootse' yéetel ka' je'ets'ek u noj t'aanil u táakbesa'al u t'aan ichil u meyaj jala'ach wáa mola'ayo'ob le tu'ux k'a'abete'.

VI. U táakpajalo'ob je'ex jets'a'anil ichil u yóoxjaats u Noj A'almajt'aanil México, utia'al u je'ets'el ba'ax yéetel bix kun úuchul kaambesajil, yéetel ka' táakbesa'ak u miatsil, u t'aan yéetel xan bix suuka'anil u kaambesik u paalalo'ob.

VII. U mu'uk'a'ankuunsa'al, u k'a'abetkuunsa'al yéetel u ts'a'abal k'ajóoltbil bix u ts'akikuba'ob, beeyxan u meyaj x-aalansaj utia'al u táan óolta'al xyo'om ko'olel, u yaalankil yéetel u kanaata'al ken ts'o'okok. Ku chíimpolta'al máax meyajtik, tuláakal ba'ax u yojel yéetel bix u meyajtik tooj-óolal.

VIII. U kanaata'al yéetel u ma'alobkuunsa'al kuxtalil yóok'ol kaab yéetel u lu'umilo'ob, tu'ux táaka'an u kili'ich kúuchilo'ob chíimpolta'an je'el bix u ya'alik a'almajt'aano'obe'.

IX. U tia'alintik je'el bix u jejeláas jets'a'anil ichil u Noj A'almajt'aanil México yéetel u láak' u a'almajt'aanilo'obe', beeyxan u manik wáa u múul tia'alintik yéetel u yet kaajal, utia'al u meyajtej yéetel u k'a'abetkuunsik tuláakal ba'ax yaan yóok'ol kaab ichil u súutpach lu'umil, chen ja'alil wáa páaykunsa'an je'el bix jets'a'anil ichil u Noj A'almajt'aanil México. Utia'al lelo', le kajnáalo'obo' ku béeytal u much'kuba'ob je'el bix jets'a'anil ich a'almajt'aano'obe'.

X. U yéeyik máax kun u beet u kúucht'aanilo'ob tu táan u jala'achil méek'táankaajo'ob, tu'ux ka' táan óolta'ak chúumuk xiib chúumuk ko'olelo'ob beeyxan jejeláas ch'i'ibalilo'ob, je'el bix jets'a'anile'. U A'almajt'aanilo'ob u jejeláas méek'táanlu'umil México kun chíimpoltik yéetel kun nu'ukbesik bix kun ts'o'okbesbil u páajtalil wíiniko'ob utia'al u mu'uk'a'antal u táakpajal utia'al yéeyaj wáa utia'al u yéeya'al.

…

XI. U ts'o'okbesa'al u noj páajtalil tumeen u A'almajt'aanil México. Utia'al u ts'o'okbesa'ale', je'el jaytéen ka okok ichil jump'éel talamil, chen jujuntúulil wáa bey kaaje', jach najmal u táanilkuunsa'al bix suuka'anil u jets'iko'ob k'éex óolal tu yóok'lal bix u miatsil yéetel xan le ba'ax ku ya'alik a'almajt'aano'obo'.

Yáax kajnáal wíiniko'obe' mantats' yaanti'ob u najmalil u yáanta'al tumeen juntúul aj sutt'aan, k'ext'aan, aj óok'otbáa yéetel máako'ob jach tajan u

k'ajóolo'ob u noj páajtalil yáax kajnáalo'ob, ku chíimpoltik u jela'anil u kuxtal, u táakpajal xiib yéetel ko'olel, beeyxan u jejeláasil miatsil yéetel t'aano'ob.

XII. U ts'o'okbesa'al u k'ambe'enil u no'oja'antal yéetel u mu'uk'a'antal u kuxtal, je'el bix suuka'anil u múul meyajtik u ba'alubáa, bey kaaj yéetel u miatsil, ichil u chíimpolta'al u súutpaach yéetel k'áax je'el bix jets'a'anil tumeen u a'almajt'aanilo'obe'.

XIII. U yáax k'áatchi'ita'alo'ob tu yóok'lal je'el ba'alak k'eexil ka' óota'ak beetbil ti' a'almajt'aano'ob wáa bix kux meyaj u taak'in kaaj, le k'iin ken tukulta'ak u beeta'al meyaj úuchak u k'exik wáa ba'ax ichil u kuxtal, tu súutpach, utia'al u éejentik wáa utia'al u ketik ba'ax kun beetbil.
Utia'al u beeta'al le k'áatchi'obo' táanil yaan u kanaanta'al u chíimpolta'al u tsikbe'enil yéetel le bix jets'a'anil utia'al u ts'o'okbesa'al u noj páajtalil yáax kaajo'ob chíimpolta'an ichil le Noj A'almajt'aana'.

Le k'iin ku beeta'al k'áatchi' wáa meyaj utia'al u yutsil chen juntúul máake', lela' yaan u bo'ota'al tumeen máax k'áatik.

Juntúul máak wáa junmúuch' máak ka' ts'a'abak u páajtalil u náajal tu yóok'lal jump'éel k'eex ka' beeta'ak yéetel k'áat chi' ti' yáax kaajo'obe' k'a'abet xan u ts'áak u ti'ibil utsil ti' le yáax kajnáalo'ob, je'el bix jets'a'anil tu a'almajt'aanilo'obe'.

Chen ja'alil yáax kajnáalilo'ob yéetel múumuch' kaajo'ob yaanti'ob u noj páajtalil u líik'sik u t'aan yéetel u nu'uktaj le a'almajt'aano'ob jets'a'an utia'alo', le k'iin ma'atan u ts'o'okbesa'al le noj páajtalil chíimpolta'an ichil le junxóot' a'almajtaana'. U a'almajt'aanilo'ob xan unaj u nu'uktik bajun, bixij yéetel bix kun ch'a'anu'uktbil u t'aan ken u líik'sej.

…

B. U Noj Méek'táanlu'umil México, Noj Méek'táankaajilo'ob México, méek'táankaajo'ob, u péepet kaajilo'ob u noj kaajil México, unaj u jets'iko'ob ba'ax mola'ayil yéetel u noj tuukulilo'ob meyaj, ka' u ts'o'okbes le páajtalilo'ob chíimpolta'an ti' yáax kajnáalilo'ob yéetel u jóok'olo'ob táanil, pa'te' yéetel u chíikul u miatsilo'ob yéetel xma' xulbe'enil, leeten k'a'abet u múul jo'olbesa'al yéetelo'ob

Utia'al lelo', le jala'acho'oba' jach najmal u ts'o'okbesiko'ob:

I U tóoch'tiko'ob u mu'uk'a'antal kaaj yéetel lóote'enkaajo'ob yéetel múumuch' yáax kajnáalilo'ob, utia'al u ma'alobtal bix kuxliko'ob yéetel múul kajliko'ob, yéetel u múul meyaj, ka' u tóoch't u ba'alubáa u kuxtalo'ob yéetel paak'áal wáa tséen ba'alche'ob, paak'áal suuk u beetiko'ob, je'el bix le koolilo', úuchben i'inajo'ob, paak'áal janabe'en, ka'alikil u kanaanta'al lu'um, ma' u ts'a'abal ba'al ku lúubsik wáa ku kíinsik u muuk' wáa úuchak u beetik loob ti' toj-óolal.

A'almajt'aan kun jets'ik u nu'uktajil bin unaj u much'ikubáa kaaj yéetel u mu'uk'a'ankuunsa'al u taak'in yáax kaaj yéetel múumuch' yáax kajnáalilo'ob, beeyxan yaan u chíimpoltik múul meyaj bey jump'éel u noj muuk' kaaj sijnáal ichil u ch'i'ibal yéetel u miatsile'.

II. U jets'ik je'ex yanil tu mokt'aanile' bix unaj u su'utul, ti'ibilil, tu p'iis yéetel le bajun najmale', le taak'in k'a'abet utia'al u tóoch'tik u kuxtal yáax kaaj yéetel múumuch' kajnáalilo'obo', yéetel yáax kajnáalo'ob kun kanaantik bix kun xupbil.

III. U beeta'al tuláakal ba'ax najmal utia'al u chíimpolta'al yéetel u kanaanta'al tumeen leti'ob u yuumil tuláakal u ba'alubáa yéetel u chíikul u kuxtal yáax kajnáalo'ob, u yits'atil, ba'ax u yojel yéetel bix u ye'esik u miatsil, je'el bix jets'a'anil ichil a'almajt'aano'obo'.

IV. U ts'o'okbesa'al yéetel u mu'uk'a'ankuunsa'al máasewáal kaambesajil, tu'ux ka k'aj óolta'ak jejeláas ch'i'ibalil yéetel t'aano'ob yéetel:

a) U yúuchul kaambesaj tu kaabalil tak tu xuul u ka'analil xook xma' bo'olil, jach no'oja'an yéetel tu'ux ka táakbesa'ak u miatsil yéetel u t'aan sijnáal kaaji';

b) U noj kaambesa'al yáax kajnáalilo'ob utia'al kaambesaj yéetel u yúuchul kaambesaj je'ex suuk u kaambal kaaje';

c) U ts'a'abal taak'in utia'al u béeytal u ts'o'oksik u xook yáax kajnáalilo'ob je'el tu'uxak ka' náakak u xooke';

d) U yúuchul kaambesaj kastlan yéetel sijnáalt'aan, ka' u ch'a'ajo'olt bix suukil u kaambal yáax kajnáalilo'ob, yéetel

e) U je'ets'el ba'ax unaj u kanik yéetel bix unaj u yúuchul kaambesaj ka' u táakmuk't u miatsil yáax kaaj yéetel sijnáal kajnáalilo'ob, yéetel u nojba'alilo'ob ichil u kuxtal México; beeyxan u kaxanta'al u múul bisikubáa bini'it miatsilo'ob, ma' u máan ichta'al mix u loobilta'al mixmáak chen tu yóok'lal u ch'i'ibal.

V. U k'ujsa'al u meyajil toj óolal yéetel u ts'a'abal ts'aak tuláakal tu'ux, ka' táan óolta'ak u jejeláasil miatsilo'ob yéetel u chíimpolta'al yéetel u táakbesa'al u úuchben ts'aakankilo'ob ichil.

VI. U ts'o'okbesa'al u najmalil u t'a'aj tséentikubáa, nonoj yéetel ma'alob ka'alikil u chíimpolta'al u miatsilo'ob tu'ux ka' táanilkuunsa'ak mejen paalal.

VII. U ma'alobkuunsa'al u kuxtal yáax kajnáalilo'ob yéetel múumuch' kaajilo'ob yéetel kúuchilo'ob tu'ux suuka'an u much'ikubáa u náays u yóolo'ob, ka'alikil u ts'o'okbesa'al u noj páajtalil u k'amiko'ob taak'in utia'al u beetik wáa u ma'alobkuuntik u yotocho'ob yéetel u k'ujsa'al ba'ax k'a'abet utia'al ma'alob kuxtalil, likil u kanaanta'al u kuxtalil u súutpachilo'ob, u miatsilo'ob, u yits'atilo'ob yéetel u úuchben nu'ukulil u meyajo'ob.

VIII. U ts'o'okbesa'al u noj páajtalil maaya ko'olel utia'al u keet táakpajal ichil u meeyjul u ma'alob mu'uk'a'ankuunsa'al yáax kajnáalilo'ob yéetel múumuch' kaajo'ob; u béeytal u xook, beeyxan u tia'alintik yéetel u yantal u k'aax; u táakpajal ichil u péektsilil u je'ets'el ba'ax kun beetbil utia'al kaaj, beeyxan utia'al u kalaanta'al yéetel u ts'o'okbesa'al u noj páajtalil chen tumeen wíinik.

IX. U ts’o’okbesa’al yéetel u ya’abkuunsa’al yéetel kóochkuunsa’al noj bejo’ob, u bejilo’ob, u nu’ukulil julubt’aan, u nu’ukulil julubcha’an yéetel u suumil nu’ukulil julubt’aan yéetel julubcha’an.

X. U ts’a’abal yéetel u ts’o’okbesa’al u páajtalil yáax kajnáalilo’ob yéetel u múumuch’ kaajilo’ob, u tia’alintiko’ob, u meyajtik, u ts’a’abal k’ajóoltbil, u mu’uk’a’ankuunsa’al yéetel u kanaantiko’ob u taak’inil u nu’ukulil u julubt’aano’ob, u nu’ukulil julubcha’an yéetel u túumben nu’ukulil julubt’aan yéetel julubcha’an, yéetel ka ts’a’abakti’ob ma’alob kúuchilo’ob ichil tuláakal u kúuchilo’ob julubt’aan, beeyxan ichil u sa’awa’ansuumil nu’ukulil julubt’aan yéetel julubcha’an yéetel tuláakal nu’ukulo’ob yaan, ka’ u meyajto’ob yéetel u t’aano’ob yéetel u miatsilo’ob.

XI. U beeta’al tuláakal ba’ax k’a’abet utia’al ka’ táakpajak yáax kajnáalo’ob yéetel múumuch’ kaajo’ob ichil tuláakal u nu’ukulil julubt’aan yéetel julubcha’an tu’ux ka nojbe’enkuunsa’ak u ti’ibililo’ob, keet yéetel u láak’ miatsilo’ob, ma’ u máan ichta’al, yéetel ka u chíikbes jejeláasil miatsilo’ob.

XII. U táakmuk’ta’al tuláakal meyaj ku beetik yáax kajnáalo’ob yéetel múumuch’ kaajo’ob, tu’ux ka’ kanaanta’ak ka’ u náajalto’ob bajun k’a’abet utia’al u ma’alob kuxtalo’ob, ka yanak náajalmeyaj, u k’a’abetkuunsa’al túumben nu’ukulo’ob yéetel bix suuka’anil u meyajo’ob, utia’al ka ya’abak u yich u meyaj, beeyxan u keet táakpajal ichil u ko’onol yéetel u ma’anal ba’ax ku meyajtiko’ob.

XIII. U je’ets’el ichil u noj nu’uktajil u meyaj jala’ach tuláakal ba’ax k’a’abet utia’al u kanaanta’al yáax kajnáalilo’ob yéetel máako’ob ku bino’ob táanxelil, bey wey ichil u noj méek’tankaajilo’ob México tak táanxel méek’tankaajilo’ob, jach le k’a’abet utia’al:

a) U chíimpolta’al bix suuka’anil u much’ikubáa yáax kajnáalo’ob yéetel le máako’ob ku bino’ob táanxelilo’ tu yóok’lal tu’ux ku bino’ob ichil u noj méek’tankaajilo’ob México;

b) U ts’o’okbesa’al u noj páajtalil u meyaj aj kon koolil meyajo’ob, xk’ooso’ob yéetel le ma’ no’oja’an u wíinkilal wáa u tuukulo’ob wáa u láak’ wáa ba’axti’obo’;

c) U ma’alobkuunsa’al u toj-óolal ko’olelo’ob, beeyxan u yáanta’al utia’al kaambalil yéetel u tséentikubáa ma’alob paalal, xlóo’bayan yéetel táankelemo’ob ku bino’ob táanxelil;

d). U kanaanta’al mantats’ ka chíimpolta’ak u noj najmal wíinik, yéetel

e) U ts’a’abal k’ajóoltbil u miatsilo’ob ka’alikil u chíimpolta’al u chíikul u miatsilo’ob yéetel u táakbesa’alo’ob ichil u kuxtal le kaaj tu’ux ku k’uchulo’obo’, ka u mu’uk’a’ankuuns u kúuchkabalo’ob yéetel u kuxtal kaaj.

A'almajt’aan kun jets’ik bix kun beetbil utia’al kex xi’iko’ob táanxel lu’umile’, ma’ u luk’sa’al u noj páajtalil bey u kajnáalil Méxicoe’, yéetel ma’ u xu’ulul u bisikubáa yéetel u yet kaajalo’obo’.

XIV. Utia’al u je’ets’el ba’ax meyajil kun u beet u noj jala’achil u noj méek’táanlu’umil México yéetel u jala’achil u méek’táankaajilo’obe’, wáa ichil u súutpach u noj kaajil México, najmal u k’áata’al u chi’ yaan kajnáalilo’ob yéetel xan u táakbesa’al ba’ax ku ya’aliko’ob unaj u beeta’al yéetel bix unaj u beeta’al.

XV. U beeta’al k’áatchi’ob yéetel u yúuchul múul meyaj ich ti’ibil óolalil yéetel yáax kajnáalilo’ob yéetel u múumuch’ kaajilo’ob pa’te’ yéetel u sijnáal mola’ayilo’ob, ma’ayli’ je’ets’ek wáa káajsa’ak u k’e’exel mixba’al ti’ a'almajt’aan wáa tu yóok’lal u taak’inil meyaj úuchak u k’exik u kuxtalo’ob, u súutpach tu’ux kuxa’ano’ob, je’el bix u ya’alik u óoxlajunxóot’ol ti’ jumpay yaan A ti’ le a’alamajt’aana’

U najil aj kúucht’aano’ob ti’ tuláakal u noj méek’táanlu’umil México, u najil aj kúucht’aano’ob ti’ u méek’táankaajilo’ob México yéetel méek’kaajo’ob, tu yóok’lal ba’ax ku meyajtiko’obe’, unaj u yoksiko’ob ichil u taak’inil u meyaj jala’ach ku jets’iko’obo’, yéetel bix kun u beetil

yáax kajnáalilo’ob yéetel múumuch’ kaajo’ob utia’al u beetiko’ob u meyaj le taak’in je’ex jets’a’anil ichil u a’almajt’aanilo’obe’.

Ka’alikil u chíimpolta’al le noj páajtalil jets’a’an te’el utia’al u yutsil yáax kajnáalo’ob, u múumuch’ kaajilo’ob yéetel u kaajalo’obe’, tuláakal u láak’ múumuch’ máak ku ketkubáa yéetelo’obe’ yaanti’ob xan tuláakal le noj páajtalilo’ob bey je’ex ku jets’ik a’almajt’aane’.

C. Le Noj A’almajt’aana’ ku chíimpoltik le kajnáalo’ob boox u ch’i’ibalo’obo’ yéetel u múumuch’ kaajilo’ob je’el bixak ka’ u ya’aluba’ob, bey junjaats ti’ u jejeláas kajnáalilo’ob Méxicoe’. Tu yóok’lal le je’elo’ yaanxanti’ob tuláakal le noj páajtalilo’ob chíimpolta’an ichil u jejeláas xóoxot’al le a’almajt’aana’, tu’uxti’ ka’ táakbesa’ako’ob bey u kajnáalilo’ob México, je’el bix u ya’alik u Noj A’almajt’aanile’ yéetel u páajtalil u jets’iko’ob bix kun kuxtalo’ob yaanal u bo’oy le Noj a’almajt’aan jets’ik ma’ u jóobol México bey jump’éelili’ noj Méek’táankaajo’.

Le kaajo’ob yéetel múumuch’ kajnáal boox u ch’i’ibalo’obo’, u paalal máako’ob sijnáalo’ob tu noj méek’táanlu’umil África taasa’abo’ob yéetel p’áato’ob kajtal tu noj méek’táanlu’umil México táant u k’uchul sak wíiniko’ob weye’, yaan jumpáay bix u múul kuxtalo’ob, bix u meyajtik u kuxtalo’ob, bix u tuukul yéetel u miatsil, wáa junjaats ti’ le je’elo’oba’, yéetel ku ye’esiko’ob máaxo’ob bey junmúuch’ máako’ob jach chika’an u jela’anilo’ob ti’ u láak’ ch’i’ilankabilo’obo’.

Kaajo’ob yéetel múumuch’ kajnáalo’ob boox u ch’i’ibalo’obe’ ku chíimpolta’alo’ob yaan u noj páajtalilo’ob yéetel u ba’aluba’ob. Yaan xan u páajtalilti’ob:

I. U kanaanta’al u chíikul u miatsilo’ob, bix u kuxtalo’ob, bix u kili’ichkuunajo’ob yéetel tuláakal u ba’alubáa u miatsilo’ob, machbe’en wáa ma’ yéetel u yits’atilo’ob bey kaaj, je’el bix jets’a’anil tumeen a’almajt’aane’;

II. U ts’a’abal k’ajóoltbil, u chíimpolta’al yéetel u kanaanta’al u yits’atilo’ob, yéetel u chíikul ba’ax ku p’atiko’ob ichil u k’ajlayil México yéetel u jejeláasil u

miatsilo’obe’, najmal u táakbesa’al ichil tuláakal u Noj Mola’ayil Kaambesajil México, yéetel

III. U táakbesa’alo’ob ichil u beeta’al yéetel u ts’íibta’al máaxo’ob, bixo’ob, bajuno’ob, u xo’okolo’ob yéetel u k’áata’al u chi’ob, utia’al lelo’ le mola’ayo’ob le u meyajo’obe’ yaan u jets’iko’ob bix úuchak u jets’ik u chíikul u ch’i’ibalo’ob yéetel u jets’iko’ob tu juunalo’ob.

D. Le Noj A’almajt’aana’ ku chíimpoltik ba’ale’ jala’ach najmal u ts’o’okbesik u noj páajtalil yáax kajnáal ko’olelo’ob yéetel le boox u ch’i’ibalo’ob utia’al u keet táakpajalo’ob nonoj ichil tuláakal u meeyjul u mu’uk’a’ankuunsa’al u kuxtal u kajnáalilo’ob yéetel u kaajalo’ob; u táakpajalo’ob utia’al u je’ets’el bix kun táakmuk’tbil tumeen jala’acho’ob; utia’al u k’ajóolta’al yéetel u chíimpolta’al u noj páajtalilo’ob utia’al u xooko’ob, u toj óolalo’ob, u yantal u ba’aluba’ob, u yantal u k’aaxo’ob yéetel u najmalo’ob bey wíiniko’obe’.

Ku chíimpolta’al yéetel yaan u ts’o’okbesa’al u najmal paalal yéetel tuláakal yáax táankelemo’ob kajnáalo’ob yéetel le boox u ch’i’ibalo’ob, u táanóolta’alo’ob yéetel u sijnáal t’aano’ob, utia’al u kanaanta’al u yojéeltiko’ob yéetel u kuxtalo’ob yéetel u noj najmalo’ob u beeytal u xooko’ob, u tojóolalo’ob, u túumben nu’ukul meyaj, its’atil, miatsil, báaxalil yéetel kaambal utia’al meyaj, ichil u láak’ ba’alo’ob. Beeyxane’, utia’al u kanaanta’al ma’ u máan ichta’alo’ob, ma’ u p’a’atalo’ob paachil mix u loobilta’alo’ob, ma’ u meenta’al óolajti’ob mix wáa tumeen xíibo’ob wáa ko’olelo’ob, yéetel u je’ets’el u t’aanil utia’al u kanaanta’al ma’ u lúubulo’ob wáa u ts’a’akalo’ob ken júupko’ob ichil k’aak’as xbiibilil, ka’alikil táan u kanaanta’al u miatsilo’ob.

U noj méek’táanlu’umil México, Noj méek’táankaajo’ob yéetel méek’táankaajo’obe’, yaan u beetiko’ob tuláakal ba’ax k’a’abet utia’al u ts’o’okbesa’al le najmalilo’ob chíimpolta’an te’ej Noj A’almajt’aana’, utia’al u tse’elel máan ich, u nuumsa’al máak tu yóok’lal u ch’i’ibal, u p’a’atal máak paachil wáa u ma’aba’alkuunsa’al sijnáal kaajo’ob yéetel múumuch’ kaajo’ob yéetel u ch’i’ibal jbooxo’obe’.

Noj a’almajt’aan unaj u jets’ik bixij yéetel ba’ax yéetel meyajil kun ts’o’okbesbil u chíimpolta’al yéetel u béeykunsa’al u najmal yáax kajnáalilo’ob yéetel u múumuch’ kaajilo’ob yéetel le boox u ch’i’ibalo’ob, chíimpolta’an ichil le Noj A’almajt’aana’.

Noj A’almajt’aan yéetel u a’almajt’aanil noj méek’táankaajo’ob unaj u jets’ko’ob ba’ax yéetel, yéetel bix kun ts’o’okbesbil tuláakal ba’ax ku ya’alik le junxóot’ a’almajtaana’, yéetel tak tu’ux kun náakal u meyaj.

Xulbe’ent’aano’ob

Yáax. Le Túuchi’t’aana’ yaan u káajal u ts’o’okbesa’al tu jo’oloj ts’a’abak k’ajóoltbil ichil u Noj Ts’alabju’unil u Meyaj Jala’ach.

Ka’. Chen p’el u káajal u ts’o’okbesa’al le Túuchi’t’aana’, ku xu’ulsa’al ti’ tuláakal le ba’ax jets’a’an ka’ach, ku kúulpacht’antik ba’ax ku ya’aliko’.

Óox. U Noj kúuchil u Mola’ayil K’axt’aanile’, ichil 180 k’iino’obe’ ku káajal u xo’okol chen p’el u ts’a’abal k’ajóoltbil le Túuchi’t’aana’, najmal u jóok’sik u a’almajt’aanil beeyxan u keetbesik yéetel tuláakal jejeláas a’almajt’aano’ob yaan ba’al u yil yéetel, utia’al ka u k’axubáa yéetel ba’ax ku tusbeltik le Túuchi’t’aana ka’ ts’o’okbesa’ako’.

Kan. U Noj Jala’achil Méxicoe’ najmal u k’exik tuláakal u nu’uktajt’aanilo’ob u meyaj yaan ba’al u yil yéetel, tu’uxti’ ka’ u kanaant u meyajta’al yéetel ts’o’okbesa’al tuláakal le chíimpolal ku beeta’al ti’ yáax kajnáalo’ob yéetel u múumuch’ kajnáalilo’obo’ beeyxan ti’ le boox u ch’i’ibalo’ob, chíimpolta’an ichil le Túuchi’t’aana’; lela’ yaan u ts’o’okbesa’al ichil 180 k’iino’ob ku káajal u xook chen p’elak u ts’a’abal k’ajóoltbil le Túuchi’t’aana’.

Jo’. U jo’olpóopilo’ob tu yóoxjaatsil jala’acho’obe’, tu yóok’lal ba’ax ts’aaba’an u beeto’obe’, najmal u k’exiko’ob tuláakal ba’ax k’a’abet ichil u tsolobt’aanil u meyaje’, utia’al u béeytal u ts’o’okbesa’al u noj páajtalil yáax kajnáalilo’ob, múumuch’ kaajo’ob kaaj yéetel le boox u ch’i’ibalo’obo’ utia’al u jets’ik yéetel u meyajtikuba’ob tu juunalo’ob, bey ichil u noj méek’táankaajilo’ob México je’el bix jets’a’anil ichil le Noj A’almajt’aana’, beeyxan le u chíimpolta’alo’ob bey yaan u noj páajtalilo’ob yéetel u ts’o’okbesa’al tuláakal u noj páajtalilo’ob chíimpolta’an; lela’ ichil 180 k’iino’ob ku káajal u xook chen p’elak u ts’a’abal k’ajóoltbil le Túuchi’t’aana’.

Wak. Le u tse’elel tuláakal ba’ax kúulpacht’antik le k’eexil ku beeta’al yéetel le Túuchi’t’aana’ yaan u beeta’al yéetel le taak’in páaykunsa’an utia’al tumeen U Noj kúuchil u Mola’ayil K’axt’aanilo’ ichil u taak’inil u meyaj le mola’ayo’ob unaj u ts’o’okbesiko’; wáa ku yantal u k’e’exel bix tsola’anil u yuumilo’ob u meyaj le mola’ayo’obo’; lela’ yaan u beeta’al utia’al u ts’a’abal u yuumil máax kun jo’olbesik u meyajil le Túuchi’t’aana’, ti’ mix jump’éel mola’ay kun ts’aabil u láak’ taak’in utia’al u ts’o’okbesik ti’ le ts’aaba’an utia’al u meyaj ichil u taak’inil u meyaj ti’ le ja’ab ku xíimbalo’.

Uuk. U Noj Jala’achil Méxicoe’ yaan u beetik u su’utul le Túuchi’t’aana ti’ u sijnáal t’aanilo’ob México yéetel u beetik u k’ajóolta’al tumeen tuláakal yáax kajnáalilo’ob.

Waxak. Utia’al u ch’a’anu’ukta’al ba’ax ku ya’alik le Túuchi’t’aana’, yaan u táanilkuunsa’al ba’ax ku ya’alik u Noj A’almajt’aanil u Noj Méek’táanlu’umilo’ob México yéetel xan le mokt’aano’ob beeta’an yéetel u láak’ táantanxel méek’táankaajo’ob chíimpolta’an tumeen México yaan ba’al u yila’a yéetel le Túuchi’t’aana’, beeyxan bix jets’a’anil ichil u meyajil.

U Noj kaajil, 29 ti’ septiembre ti’ 2024.- Aj Kúucht’aan. Gerardo Fernández Noroña, Jo’olpóop.- Ix Kúucht’aan. Ifigenia Martha Martínez y Hernández, Ix Joolpóop.- Ix Kúucht’aan Verónica Noemí Camino Farjat, Xno’ojk’ab.- Ix Kúucht’aan Nayeli Arlen Fernández Cruz, Xno’ojk’ab.- Jorochts’íib."

Utia’al u ts’o’okbesa’al ba’ax ku ya’alik yáaxjunxóot’ ti’ u jaatsal 89 ti’ u Noj A’almajt’aanil u Noj Méek’táankaajilo’ob México yéetel utia’al ka’ ts’o’okbesa’ake’, ku ts’a’abal ojéeltbil le Túuchi’t’aana tu najil u Noj Najil Noj Jala’achil tu Noj Kaajil México, tu k’iinil 30 ti’ septiembre ti’ 2024.- Andrés Manuel López Obrador.- Jorochts’íib.- Tu Mola’ayil u xno’ojk’ab Noj Jala’ach, Luisa María Alcalde Luján.- Jorochts’íib.